

*В. В. Брановицький,
аспірант,*

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

МЕХАНІЗМ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВЛАСНОСТІ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

V. Branovytskyi,

Vadym Hetman Kyiv National Economics University (KNEU)

MECHANISM OF REDISTRIBUTION OWNERSHIP, AS A CONDITION SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Стаття присвячена проблемам перерозподілу власності в Україні як важливого елементу сталого розвитку економіки. Розглядається протиправний перерозподіл власності як загроза національній безпеці країни. Визначено основні напрями та специфіку національної та економічної безпеки України. Зроблено рекомендації в державній політиці щодо протидії рейдерству та забезпеченню економічної безпеки. Розглянуто деякі нові наукові положення відносно поглядів на рейдерство, тіньову економіку.

The article deals with the redistribution of property in Ukraine as an important element of sustainable economic development. Considered unlawful redistribution of property as a threat to economic security. The main directions and specific national security of Ukraine. Made recommendations for public policy to combat raiding and ensuring economic security. We consider some of the new provisions concerning scientific views on the raid, the shadow economy.

Ключові слова: власність, тіньова економіка, рейдерство, перерозподіл власності, державна політика, національна безпека, економічна безпека.

Key words: property, shadow economy, raiding, redistribution of property, public policy, national security, economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поточний аналіз подій останніх років в Україні пов'язаних з перерозподілом власності дозволяє зробити висновок про те, що в цій сфері, окрім демократичних та цивілізованих методів злиття та поглинання, склалася та активно розвивається суспільно негативне явище, в якому в супереч волі та інтересів власників, засновників чи органів управління майно та активи переходять в власність до інших осіб, що фактично є протиправним перерозподілом власності, що в професійному середовищі корпоративних фінансистів та юристів отримало назву рейдерство.

Розвиток рейдерства шкодить реалізації економічних реформ та економічному зростанню економіки, що можливе при довгостроковій стабільності та сталості розвитку економіки в середині держави. Рейдерство стає небезпечним фактором загрози національній безпеці, яка виступає значущим фактором для зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В економічній науці тривалий час науковці та законотворці дискутують над проблемою рейдерства. Проблеми розвитку та прояву рейдерства в Україні висвітлені у наукових працях О. Беляєва, З. Варналія, О. Тарасової, С. Кравченко, Г. Паламарчука, І. Мазур, Л. Венгера, І. Голованя, Д. Доброго, М. Соколова, З. Живко та інших економістів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розглянути протиправний механізм перерозподілу власності, як фактор загрози національній безпеці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з чинним законодавством національна безпека України визначається, як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [1].

У забезпеченні національної безпеки в цілому найважливіше місце належить забезпеченню економічної безпеки, тому без належної оцінки життєдіяльності економіки країни неможливо говорити про належне забезпечення національної безпеки. Відтак на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки важливого теоретичного і практичного значення набуває дослідження елементів та факторів впливу на економічне становище в середині країни в умовах макроекономічної нестабільності.

Отже, національна безпека та захист інтересів України в економічній сфері є пріоритетними напрямками діяльності політики держави. В преамбулі Закону України "Про основи національної безпеки України" зазначено, що відповідно до пункту 17 частини першої

статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [2].

Сьогодні більш нагальними залишаються внутрішні виклики національній безпеці бо викривлення демократичних процедур в Україні породжує корупцію та штучно стримує процеси кадрового оновлення органів державної влади, що обумовили слабкість, а подекуди і неспроможність держави виконувати її функції, насамперед у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, зростаючу недовіру до неї з боку суспільства [11, с. 4].

Тому, саме в умовах макроекономічної нестабільності найбільшої уваги заслуговує приділення внутрішнім елементам розвитку та захищеності економіко-правових інститутів за для реалізації економічної безпеки держави і як наслідок національної безпеки.

Держава — основний суб'єкт економічної безпеки. Однак сьогодні певні протиріччя між окремими громадянами і державою викликають своєрідний конфлікт їхніх інтересів і породжують соціальну напругу. У першу чергу це пов'язано з тим, що держава не тільки може бути гарантом економічної безпеки своїх громадян, а й сама стає іноді для них джерелом загроз [5, с. 253].

Ця теза чітко характеризує ситуацію протиправного перерозподілу власності, що відбувається під егідою влади. Достатній рівень економічної безпеки можливий лише при формуванні і проведенні єдиної державної політики.

Аналіз літератури з досліджуваної проблематики свідчить, що основними внутрішніми загрозами економічної безпеки України є такі:

- політична нестабільність;
- інституційну нерозвинутість та неефективність управління державним сектором економіки та податкової системи;
- масове ухилення від сплати податків та зборів до місцевих та загальнодержавних фондів та бюджету;
- проведення значної емісії для фінансування державного бюджету;
- зростання рівня корупції, проникнення її та організованої злочинності в базуєтворюючі галузі економіки;
- дефіцит платіжного балансу, бюджету, скорочення валютних резервів під тиском значного зовнішнього боргу України;
- зростання сектора тіньової економіки та посилення її криміналізації;
- нерозвинутість законодавства та судової системи, що відповідала б сьогоднішнім реаліям економічного життя;
- значний ріст дефіциту фонду державного соціального страхування, структурний дефіцит НАК "Нафтогаз України", касовий розрив в Пенсійному фонді;
- співпраця та злиття влади, бізнесу та кримінальних суб'єктів в одне ціле, за для досягнення своїх інтересів;
- велика кількість контролюючих та правоохоронних органів щодо посилення боротьби з економічною злочинністю, а, як результат, неузгодженість дій і тиск на суб'єктів господарювання та інвестиційну привабливість;
- відсутня адекватна підтримка та сприяння зовнішньоекономічної діяльності.
- неефективність державного регулювання, соціально-економічної сфери;

Це далеко не повний перелік загроз, але потрібно виділити те, що не всі загрози внутрішнього характеру несуть суто економічне значення.

Частина з них відноситься до суспільно-соціальних процесів, що відбуваються в Україні за умов макроекономічної нестабільності.

Як результат, породжується сильна тіньова економіка в середині країни, яка базується на зростанні рівня корупції та посилення впливу організованої злочинності та криміналізації економіки держави.

При цьому відповідно до вітчизняного законодавства тінізація національної економіки визнана однією з загроз інтересам і національній безпеці України в економічній сфері, відповідно до статті 7 Закону України "Про основи національної безпеки України" [2].

Огляд вітчизняної та зарубіжної наукової літератури свідчить про відсутність єдиного загально-визначеного, усталеного підходу до визначення поняття "тіньова економіка".

На думку сучасних дослідників, під терміном "тіньова економіка" розуміють наступне: тіньова економіка є джерелом незаконного привласнення частини результатів суспільної праці у вигляді прибутку, майна, цінних паперів тощо з метою збагачення або збільшення легально отриманих доходів (прибутків) [9].

Разом з тим З. Варналій, описуючи тіньову економіку як одну з органічних складових економічної системи, звертає увагу на її важливі функції у вирішенні певних поточних проблем, які не можуть бути вирішені легальними економічними відносинами та державою. Йдеться про забезпечення акумуляції вільних грошових коштів, формування прощарку підприємств, створення умови для само зайнятості, що є джерелом доходів широких верств населення, збільшуючи споживчий попит тощо [6].

Заслуговує на увагу й інша думка, що розглядає тіньову економіку як результат порушення рівноваги між суб'єктами держави з приводу створення і розподілу продукту, що відбулося внаслідок дерегуляції економіки і порушення на цій основі балансу інтересів, а також внаслідок недостатності чи недосконалості засобів ефективного контролю за дотриманням чинного законодавства [8].

При цьому в умовах підвищення рівня тіньової економіки під тиском макроекономічної нестабільності, коли легально використовуються економічні інститути для ухилення від законодавчих та цивілізованих правил ведення господарювання, спостерігається посилення та активізацію саме не дружніх поглинань, рейдерських атак як вид конкурентної боротьби за активи та корпоративний контроль суб'єктів господарювання.

У науковій літературі, публікаціях у періодичних виданнях, а також у матеріалах судової практики відсутнє наукове визначення протиправного перерозподілу власності чи рейдерства. В зв'язку з цим вимагається створення категоріального ряду, який одночасно би відповідав ознакам науковості і в тій же мірі реаліям дійсності.

У зв'язку з цим потрібно чітко розмежовувати та розрізняти характер поглинання: дружнє поглинання і вороже поглинання, яке ділиться за методом дій, націлених на перерозподіл власності, з використанням незаконних методів чи виключно узаконеним шляхом. Поняття рейдерство за своєю суттю є значно ширше, яке можна охарактеризувати, як діями націленими на захват активів, суб'єктів господарювання та частини майна чи взяття контролю в супереч волі та інтересам основних власників законними і незаконними методами.

Поглинання за своєю суттю є методом конкурентної боротьби, що використовують суб'єкти господарювання для укріплення своїх позицій та стану чи інших цілей.

Перерозподіл власності в результаті недружніх поглинань та рейдерства не належить до незаконних операцій та базується на узаконенні прав нового власника й підзвітності органам державної та іншим інституційним одиницям.

На думку З. Варналій та І. Мазур, під рейдерством слід розуміти недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника, захоп-

лення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному й фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та (або) із застосуванням сили [6].

Вважаємо за доцільне доповнити дане визначення, а саме, недружнє захоплення як механізм перерозподілу майна власника може відбуватися не тільки поза межами дії цивільного законодавства, так і кримінального законодавства України, а також і без порушення норм законодавства.

Хоча, одні науковці (зокрема П. Берназ та О. Середа) вважають, що під рейдерством слід розуміти комплекс дій здебільшого незаконних, які здійснюються особами з метою заволодіння майном іншого суб'єкта [3].

Початок рейдерському руху в умовах сильної тінькової економіки зумовив перехід України до ринкових відносин через масштабний перерозподіл власності в усіх сферах, що виражався в сумнівному та незаконному характеру приватизації.

В останні роки в Україні подібного роду дії суб'єктів господарювання були пов'язані із поточним перерозподілом власності та контролю. Потрібно зауважити, що боротьба за активи здійснюється легально можливими методами та способами та такими, що виходять за межі закону. Рейдери шляхом різного роду маніпуляцій як економічних, так і правових створюють у менеджменту чи власників певне враження, коли за допомогою, як вже писалося, законних чи протиправних дій починають думати, що вони і справді претендують, та мають на це право, на майно чи його частину.

Підтвердженням такої точки зору може бути наступне визначення поняття "рейдерства", що розглядається як встановлення контролю над бізнесом всупереч волі основного власника, а усі інші трактування поняття "рейдерство" є профанацією та уводять в оману [7].

Попри те що одним з пріоритетних напрямів національної безпеки є захист права власності згідно ЗУ "Про національну безпеку" [2] "перекося" в системі прав власності в Україні відбуваються через нерозвинутість інституційного середовища, що забезпечує дієвий захист прав в економіці. В таких умовах породжується системний інститут неконтрольованого перерозподілу власності, як рейдерство.

При цьому, незважаючи на те, що через ганебні процеси незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство) пройшла економіка майже всіх розвинених країн світу, страждають від неї також країни, що розвиваються. Як зазначають провідні науковці в Україні, це явище набуло надмірного цинізму та агресії [10, с. 6].

Разом з тим, відповідно до поглядів О.О. Белікова під рейдерством потрібно розуміти загальну назву ланцюжка операцій, що за допомогою прогалін у законодавстві дозволяє отримати у володіння певний капітал [4]. У даному випадку він вважає, що рейдерство є більш-менш законним, високоприбутковим і високоінтелектуальним бізнесом.

Аналіз засвідчує, що рейдерство стало одним з розповсюджених видів підприємницької діяльності в Україні, так як надприбутковість та ефективність вчинених дій по захопленню активів та взяття контролю над управлінням суб'єктів господарювання стало надмірно результативним.

Зазначимо, що на даний момент в Україні діє щонайменше 40—50 спеціалізованих рейдерських груп, які складаються з досвідчених юристів та економістів, а кількість рейдерських захоплень сягає 3 тис. на рік. Слід акцентувати особливу увагу на тому, що результативність рейдерських атак становить понад 90 %, а середньостатистична норма прибутку рейдера в Україні, за експертними оцінками, дорівнює близько 1000 % [6].

Отже, у цьому контексті слід погодитися з точкою зору С. Гвардіна та І. Чекуна, що сьогодні рейдерство є

найбільш ефективним механізмом конкурентної боротьби [6, с. 6], але потрібно відмити, що методи боротьби, що використовуються є неекономічна конкуренція, бо відсутнє змагання між суб'єктами господарювання за своє життєдіяльність.

При цьому вважається, що незахищеність прав власності на активи витікає саме через внутрішні загрози національній економічній безпеці.

Водночас відповідно до результатів соціологічного опитування "Рейдерство як соціально-економічний та політичний феномен сучасної Росії", проведеного у травні 2008 р. у Москві рейдерством вважається:

- спосіб перерозподілу майна, який за своєю суттю є бандитським, а за формою одним із варіантів юридичної процедури;

- захоплення активів за допомогою ініціювання бізнес-конфліктів;

- отримання контролю найширшому сенсі одним підприємством над іншим як законними, так і незаконними методами;

- недружнє поглинання майна та прав на власність, що здійснюється з використанням недостатності правової бази та з корупційним використанням державних, адміністративних та силових ресурсів [12].

Що стосується трактування рейдерства національним законодавством, то у словнику термінів і визначень недержавної системи безпеки України під рейдерством розуміється:

- антисуспільне явище, пов'язане зі спробами окремих фінансово-промислових груп здійснити перерозподіл власності, використовуючи недосконалість діючого законодавства у сфері захисту прав власності, відсутність взаємодії між усіма гілками влади в державі, ефективних механізмів забезпечення захисту та безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, громадянського контролю, наявність проявів корупції, недосконалість судової системи на сучасному етапі розбудови демократичної України;

- антисуспільне явище, пов'язане зі спробами здійснення перерозподілу власності при використанні недосконалість діючого законодавства у сфері захисту прав власності та інших суспільних проблем в Україні [13, с. 79].

Отже, відбувається становлення системного інституту рейдерства як основного фактору загрози економічній безпеці держави, що руйнує уявлення про право на власність, розпорядження та користування. Все це розхитує становище національної безпеки в середині так і ззовні країни, але одночасно з тим залишається за своєю суттю високоінтелектуальним та надприбутковим видом підприємницької діяльності з високим ступенем ризику.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Дана проблематика, яка б розглядала рейдерство як вид високоінтелектуальної підприємницької діяльності, є не дослідженою через високу конфіденційність методів та способів, якими вчиняється тиск на власника чи відбувається сам перерозподіл власності.

Для протидії та нейтралізації загроз економічній безпеці України і захисту прав та свобод громадян необхідно, щоб державна політика створила умови та забезпечила: дієвий механізм захисту права власності, оптимізація податкового навантаження на бізнес, удосконалення регуляторного та корпоративного законодавства, обмеження монополізму і сприяння конкуренції, протидію неекономічним методам конкуренції, підвищення ефективності регулювання фінансових і товарних ринків; створення на цій основі сприятливих умов для підприємництва й інвестування, скорочення матеріальних витрат та обмеження "тіньової" господарської діяльності; підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечення дієвого держав-

ного контролю за діяльністю природних монополій; мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої кон'юнктури та наслідків фінансово-економічної кризи.

Для формування законодавчої політики в сфері протидії рейдерству на законодавчому рівні видано Указ Президента України від 12 лютого 2007 року "Про заходи щодо посилення захисту прав власності": Кабінету Міністрів України за участю Верховного Суду України та Генеральної прокуратури України для забезпечення захисту прав та законних інтересів акціонерів при вирішенні корпоративних конфліктів проаналізувати факти рейдерства та за результатами аналізу, з урахуванням міжнародного досвіду вирішення подібних питань внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проекти законодавчих актів, зокрема, щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство.

Рейдерство є однією із найнебезпечніших загроз економічній безпеці держави та національним інтересам, яка виникла та набула свого масового поширення саме у час макроекономічної нестабільності. Однією з головних причиною такого стану стала недосконалість ринкових інструментів перерозподілу власності, порушення різноманітними формальними, неформальними групами та структурами прав та інтересів суб'єктів господарювання в економіці, а саме: прав власності, зростанням корпоративних конфліктів, пов'язаних із недосконалістю та нерозвиненістю корпоративного законодавства в Україні.

Отож, одними з основних функцій державної політики в сфері національної безпеки є здійснення моніторингу та ідентифікації загроз економічній безпеці, і як результат прийняття адекватних заходів щодо їх запобігання, протидії або нейтралізації, створення і підтримка засобів забезпечення економічної безпеки.

Такий стан справ змушує заново оцінити рівень і вплив загроз життєво важливим інтересам України, визначитися у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів їх реалізації.

Література:

1. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: постанова Верховної Ради України: від 16.01.1997 № 3/97 Верховна Рада України // Законодавство України / Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 10. — Ст. 85.
2. ЗУ Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] від 18 квіт. 2013 № 221-VII (221-18) // Верховна Рада України // Законодавство України: [офіційний веб-портал Верховної Ради України]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
3. Берназ П.В. Рейдерство в Україні: визначення поняття / П.В. Берназ, О.О. Середа // Проблеми цивільного та господарського права. — 2008. — № 1. — С. 82—84.
4. Беліков О. Рейдерство в Україні — реалії сьогодення [Електронний ресурс] / Беліков О. [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. — 2007. — № 4. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2638>.
5. Беляєв О.О. Економічна політика: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 287 с.
6. Варналій З. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / З. Варналій, І. Мазур; Нац. ін-т стратег. досліджень, Від. регіон. політики. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm>.
7. Васильчик С.В. Рейдерство — хвороба економіки, яка прогресує / С.В. Васильчик, Л.Б. Сельвестр // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — Вип. 19.13. — С. 111—116.

8. Джу́жі О.М. Економічна безпека: навч. посібник [Електронний ресурс] / [О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко, Л.М. Доля та ін.]; М-во освіти і науки України. — К.: Всеукр. асоціація вид. "Правова єдність", 2010. — 368 с. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/ekonomichna_bezpeka_koristin_oye

9. Оганяна Г.А. Політична економія: Навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г.А. Оганяна, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; За заг. ред. — К.: МАУП, 2003. — 520 с.: іл. — Бібліогр.: С. 515—517. Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/500/39/1/1/>

10. Живко З. Б. Рейдерство: фермент ринкової економіки: монографія / Живко З. Б. — Львів, 2009. — 270 с.

11. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації: мат-ли "круглого столу" / [за заг. ред. О. В. Литвиненка]. — К.: НІСД, 2011. — 64 с.

12. Рейдерство как социально-экономический и политический феномен современной России: Отчет о качественном социологическом исследовании. — М.: Май, 2008. — 74 с.

13. Словник термінів і визначень недержавної системи безпеки України. — К., 2008. — 106 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "On the Concept (Foundations of State Policy) of National Security of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 10, pp. 85.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On public-private partnership", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Accessed 10 Dec 2013).
3. Bernaz, P. V. (2008), "Raiding in Ukraine: the definition of the notion", vol. 1, pp. 82—84.
4. Bielikov, O. (2007), "Raiding in Ukraine — the realities of today", [Online], Yurydychnyj zhurnal, vol. 4, available at: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2638> (Accessed 10 Dec 2013).
5. Bieliaiev, O. O. (2004), Ekonomichna polityka [Economic policy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Varnalij, Z. and Mazur, I. (2007), Osnovni peredumovy ta shliakhy podolannia rejderstva v Ukraini [Main assumptions and ways of overcoming raiding in Ukraine], Nats. in-t strateg. doslidzhen', available at: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm> (Accessed 10 Dec 2013).
7. Vasylychuk, S.V. and Sel'vestr, L.B. (2009), "Raiding — Economy illness that progresses", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 19.13 pp. 111—116.
8. Dzhuzyi, O.M. (2010), Ekonomichna bezpeka [Economic Security], Vseukr. asotsiatsiia vyd. "Pravova iednist'", Kyiv, Ukraine.
9. Ohanian, H.A. Palamarchuk, V.O. and Rumiantsev, A.P. (2003), Politychna ekonomiiia [Political Economy], MAUP, Kyiv, Ukraine.
10. Zhyvko, Z.B. (2009), Rejderstvo: ferment rynkovoi ekonomiky [Raiding: ferment of the market economy], L'viv, Ukraine.
11. Lytvynenko, O. V. (2011), Natsional'na bezpeka Ukrainy: stratehichni priorytety ta shliakhy ikh realizatsii [National Security of Ukraine: Strategic priorities and ways to implement them], NISD, Kyiv, Ukraine.
12. Politkom.Ru (2008), Rejderstvo kak social'no-jekonomicheskij i politicheskij fenomen sovremennoj Rossii: Otchet o kachestvennom sociologicheskom issledovanii [Raiding as a socio-economic and political phenomenon of modern Russia: Report on qualitative social research], Moscow, Russia.
13. Glossary (2008), Slovnyk terminiv i vyznachen' nederzhavnoi systemy bezpeky Ukrainy [Glossary of Terms and Definitions of non-state security of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2013 р.